

DE WIJSHEID IN PACHT?!

Overdenking van Joop Berding, ‘Gast op de kansel’, Remonstrantse Gemeente Den Haag e.o., 19 april 2026

Lucas 2:39-52
Spreuken 4:5-7

Gemeente.

Uit het evangelie volgens Lucas lazen we het fragment over de jonge(n) Jezus die zich in gesprek met de Schriftgeleerden zo vol wijsheid toont. Laten we eens stilstaan bij dat begrip – *wijsheid*. Ik wil u daar om te beginnen wat vragen over stellen.

- Wat is het eerste dat bij u naar boven komt wanneer u het woord ‘wijsheid’ hoort?

- Welk beeld ziet u voor u; hoort u er misschien een geluid bij, een stem wellicht?

- En wat voelt u bij dit woord – ‘wijsheid’, welke kleur heeft het, wat roept het in u op?

Wijsheid – vermoedelijk hebben we daar allemaal onze eigen associaties, beelden en stemmen bij. En daarin zijn mensen van nu niet anders dan mensen in het verre verleden. Wijsheid is altijd een begrip geweest dat op heel uiteenlopende manieren is ervaren en waarover heel verschillend is gedacht – over de vorm en vooral over de inhoud. Een alomvattende en overal geldende definitie van wijsheid is er niet – en zal vermoedelijk ook nooit worden gegeven.

Toch kunnen we er natuurlijk wel iets over zeggen. Wijsheid associëren we vaak met verstand, maar evengoed is er de wijsheid van het gevoel, dat we koppelen aan het hart. En is niet ons lichaam in bepaalde opzichten wijs? Vast wel, anders zouden we niet het advies krijgen te ‘luisteren naar ons lichaam’. In de kerk of meer algemeen in religies is er de wijsheid van het woord – het steeds weer opnieuw uitgesproken woord dat ook voor ons zo belangrijk is, – *zeker*, maar er zijn ook levensbeschouwingen waarin juist zwijgen en stilte als tekenen van wijsheid worden opgevat. Een aforisme dat ik vond in een bundel zenwijsheden

luit: ‘Woorden zijn nodig voor wetenschap en filosofie, maar voor Zen zijn ze een hindernis.’¹

In onze activistische westerse cultuur zijn we erg gericht op doortastendheid, op weten wat je wil en het ook doen, en op vooral *eigen* wijsheid. Toch nemen ook wij gelukkig in onze vieringen de tijd voor stilte, voor het woordloos-zijn, voor leeg-woorden.

Wijsheid als woord en als begrip behoort tot een categorie in onze taal die zich maar moeilijk laat grijpen. Ze onttrekt zich aan onze definitiedrang en zoekt haar eigen, onverwachte wegen. Iets vergelijkbaars zien we met een begrip als ‘liefde’ en zeker ook met het begrip ‘tijd’: ‘Wat is tijd dan? Zolang niemand het me vraagt, weet ik het wel. Maar als ik op deze vraag antwoord moet geven, weet ik het niet meer,’ schrijft Augustinus.² Gaat dat ook op voor de wijsheid? Is niet-weten wellicht een vorm van wijsheid..?

Het nadeel van die ongrijpbaarheid is dat je nooit precies weet wanneer iets of iemand ‘wijs’ is; het mooie ervan is dat dit ruimte creëert voor heel verschillende invullingen. Dat doet recht aan de meerduideligheid van onze wereld en de pluraliteit van mensen. Bijna negentienhonderd jaar geleden zei de Indiase filosoof Nāgārjuna: ‘De wijsheid is als een groot vuur, aan geen enkele kant kun je erin’.³ Toch zullen we ons ertoe zetten het vuur te benaderen; het kan immers niet alleen gevaarlijk zijn maar ons gelukkig ook verwarmen.

Zo’n verwarmend en tegelijk verwarrend beeld van wijsheid komt aan de orde in het fragment uit het Lucas evangelie (2:40-52) dat we lezen. De jonge Jezus is spoorloos verdwenen, en ik denk dat we ons de radeloosheid van zijn ouders in deze situatie wel kunnen voorstellen. Anders dan in onze tijd beschikten ouders nog niet over de digitale middelen om hun kinderen voortdurend te *monitoren*. Als jongetje van tien ben ik eens in mijn argeloosheid uren achter een muziekkorps aangelopen en ik herinner me nog heel goed de mengeling van ongerustheid en blijdschap bij mijn ouders toen ik gezond en wel weer op de stoep stond. De zoektocht van Jozef en Maria brengt hen uiteindelijk in de tempel in Jeruzalem. Daar is hun zoon in een rustig en waardig gesprek met enkele Schriftgeleerden verwickeld, een gesprek dat kennelijk met geduld en wederzijds respect wordt gevoerd. Maria verwoordt haar angst – ‘hoe kun je ons dit aandoen?!’ roept ze uit – maar daar is Jezus niet gevoelig voor, Hij is met andere dingen bezig, met ‘de dingen van mijn Vader’, zoals hij ze noemt. Als

¹ Het is van D.T. Suzuki (1870-1966), een Japanse essayist, filosoof, religieus geleerde en vertaler. *Zenwijsheden*, red. H.P. Keizer, Verba, 1998.

² *Belijdenissen*, ed. Sleddens, 2017, p. 247.

³ Nāgārjuna (circa 150-circa 250) was een Indiase filosoof en de grondlegger van de Madhyamaka (middenweg) school van het mahayana-boeddhisme. Hij geldt als een van de meest invloedrijke boeddhistische denkers. Ook dit aforisme vond ik in *Zenwijsheden*, red. H.P. Keizer, Verba, 1998.

een gehoorzame zoon gaat Jezus echter wel mee terug naar Nazareth. Deze scene wordt door de evangelist afgesloten met de veelzeggende zin dat Jezus ‘toenam in wijsheid en grootte en genade [of welgevalligheid], bij God en de mensen’. ‘*Toenam*’ lezen we, wat impliciet wil zeggen dat die wijsheid er al was. Dat klopt, want daarmee opent Lucas 2:40 ook: de nog zeer jonge Jezus ‘groeide op en *nam toe* in krachten; hij werd vervuld van wijsheid en de genade van God rustte op Hem.’

Maar nu dat verwarrende: zet deze hele scene ons niet op het verkeerde been waar het wijsheid betreft? Een wijs kind om te beginnen, waarvoor we in onze tijd waarschijnlijk ‘eigenwijs’, ‘eigenzinnig’, of negatief gekleurd: ‘eigengereid’ zouden gebruiken? En *waarin* zit die vermeende wijsheid ‘m dan? Toch niet in het weglopen van je ouders, en zonder enig bericht voor hen achter te laten, je naar de heiligste ruimte van je volk begeven om je daar te laten onderrichten en in gesprek te gaan met de meest geleerde vertegenwoordigers daarvan? Waarom dus die aan Jezus toegeschreven wijsheid? Is het omdat wijsheid hier betekent: je onttrekken aan conventies, je eigen weg gaan, ook al doet dat je meest dierbaren misschien pijn? En wat stelt die wijsheid nu inhoudelijk precies voor? Lucas schrijft eerst dat Jezus naar de leraren luisterde en hun vragen stelde en daarna dat de toehoorders versteld stonden van zijn verstand en zijn antwoorden. Daar zit een interessante kruisrelatie in: luisteren en verstand kruisen als het ware met vragen stellen en beantwoorden. Zit wijsheid misschien in goed kunnen luisteren *én* vragen stellen, je verstand gebruiken *én* ook vragen beantwoorden?

Je zou het ook zo kunnen zeggen: Jezus laat zich onder-wijzen *en* onder-wijst zelf ook.⁴ Dat brengt ons op het spoor van een interessante samenhang tussen wijsheid, wijzen en onderwijzen. Opvoeders *wijzen* – op dingen uit de wereld die ze voor hun kinderen van belang vinden. Leraren doen de hele dag niet anders. Wijzen is een fundamenteel pedagogisch gebaar, maar er is meer. Leraren *onder-wijzen* ook, dat wil zeggen: ze laten hun leerlingen zien of ontdekken wat er onder of achter het waarneembare zit. Het gaat hierbij om de betekenissen van dingen en gebeurtenissen. Wijsheid kunnen we dus omschrijven als: het besef krijgen, dat er zich iets *achter* de verschijnselen schuilhoudt. Het gaat hier om een dieper, rijker besef dat niet tevreden is met een eerste indruk, met alleen de buitenkant. Tegelijk is het een onmogelijke opdracht, want we zullen de wereld nooit in zijn totaliteit leren kennen – en dat is maar goed ook. Zolang de onttovering van de wereld niet totaal is, blijft er nog iets over om in te geloven...

⁴ Zijn dat niet de kerntaken van elke rabbi (= leraar)?

Ondertussen is het jammer dat Lucas ons niets vertelt over welke vragen er in het gesprek van Jezus met de Schriftgeleerden aan de orde zijn en welke antwoorden over en weer worden gegeven. De enige hint die we krijgen is dat het gaat over ‘de dingen van mijn Vader’ en in andere vertalingen dat niet eens; daarin blijft het beperkt tot Jezus’ mededeling dat hij nu eenmaal in ‘het huis van mijn Vader’ moest zijn. Al leren we dus niet veel over de inhoud, over de *vorm* of misschien beter: de levenshouding, het *èthos*, lezen we wel degelijk een en ander. Wijsheid heeft te maken met aandacht, met luisteren, je laten onderwijzen, nadenken en met overwogen antwoord geven. Die Schriftgeleerden waren, zoals we weten, bijzonder goed in het stellen van scherpzinnige vragen, meestal met een dubbele bodem. Maar Jezus heeft er hier én in latere ondervragingen geen moeite mee. Het zou me niet verbazen als aandacht, luisteren en doordachtheid de beelden van wijsheid zijn die op mijn vragen aan het begin van deze overdenking bij u naar boven kwamen.

Toch is dit nog niet het hele verhaal. Lucas schrijft dat Jezus toenam in wijsheid, maar was de wijsheid daarmee ook Diens *bezit*? Kan je wijsheid vastleggen, en ‘claimen’ als een persoonlijke prestatie? Of als iets waar je zelf altijd en overal de beschikking over hebt? Heb ik met andere woorden de *wijsheid in pacht*? Speelt wijsheid of wijs handelen zich niet eerder altijd af in een bepaalde situatie, in een specifieke context?

Als ik me stil of hardop afvraag: ‘Wat is wijsheid?’ dan doe ik dat niet omdat ik op zoek ben naar een wetenschappelijke definitie, maar omdat ik ergens mee zit, of in vastzit: ‘Help! Wat moet ik doen?!’ Filosofen en theologen houden zich al heel lang bezig met wijsheid, met de poging om daar helderheid in te verschaffen. Al dat denkwerk komt vaak voort uit heel concrete en praktische ervaringen. We kennen ze allemaal. De ervaring voor een dilemma te staan. De ervaring te moeten kiezen tussen twee goeden, of juist tussen twee kwaden. Of te moeten beslissen voor de ‘second best’-optie. Geen idee te hebben hoe jouw keuze zal uitpakken. De ervaring weliswaar vrij te zijn, maar niet te weten hoe je daar nu eigenlijk invulling aan moet geven. Kortom: een gevoel van leegte en gemis. In deze situaties komt het verlangen naar een oplossing op, een *verstandige* oplossing liefst. Het is een verlangen dat vaak gepaard gaat met de roep om éénduidigheid, om zeker-weten wat-en-hoe, en recht-op-je-doel-af. Misschien moeten we proberen dat verlangen wat te temperen. Volgens filosoof Cornelis Verhoeven is een belangrijk aspect van wijsheid dat we een definitief oordeel over wat dan ook durven uitstellen.⁵

Toch doen zich steeds opnieuw in ons leven situaties voor waarin we voor die vraag komen te staan: ‘Wat is wijsheid?’ In het persoonlijk en maatschappelijk

⁵ Verhoeven, C. *Inleiding tot de verwondering* (oorspronkelijk 1967).

leven, in onze verantwoordelijkheid voor onszelf, voor onze naasten en niet te vergeten voor de wereld. In de huidige tijd overdondert de wereld ons met deze vraag. Was er maar een recept voor! Of zou dat het leven dodelijk saai en voorspelbaar maken? Wat resteert er nog wanneer het leven en de wereld geen enkel appel meer op je doen, wanneer je niet meer door het gelaat van de Ander wordt verontrust en van jou wordt gevraagd daarop in te gaan?⁶ We leven in een wereld waarin snelle resultaten en vooral niet te ‘moeilijk doen’ enorm worden gewaardeerd, ten koste van de kwaliteit van het geduldig zoeken en tasten.

De opvatting dat zoeken minstens even belangrijk is als het resultaat heeft echter óók oude papieren. Ze verwoordt de ervaring dat zoeken een waardevolle menselijke activiteit is.

In het Oude Testament, in *Spreuken* bijvoorbeeld lezen we:

Streef naar wijsheid, zoek naar inzicht.
Verlaat de wijsheid niet, dan beschermt ze je,
heb haar lief, dan behoedt ze je.
Het begin van wijsheid is dat je wijsheid zoekt,
inzicht najaagt met alles wat je bezit.
(Spreuken 4:5-7)

Streven – zoeken – liefhebben, maar dan toch ook: dat najagen – waartoe? Waarom deze veroveringsdrang? Is er dan toch sprake van een persoonlijk bezit dat je, als je het eenmaal hebt weten te vinden, met alle macht in je greep probeert te houden? Vinden we dat nu echt een passend beeld, dat krampachtige activisme?

Nee, ik geloof niet dat wijsheid mijn of ons bezit is. Wie zou in de huidige tijd van zichzelf willen beweren de wijsheid in pacht te hebben? We zeggen het *wel* eens van een ander die íets te pedant overkomt: ‘Nou, die denkt zeker de wijsheid in pacht te hebben...’ Een interessante uitdrukking, dat ‘in pacht’ hebben, laten we er even bij stilstaan. Pacht is immers precies *niet* bezit; het gaat om iets – grond, vee of wat dan ook – wat je te leen hebt, in bruikleen als het ware. Pacht doet in bepaald opzicht denken aan *talent* – neem het talent, of de talenten die een heer uitreikt aan zijn drie slaven met de opdracht er goed voor te zorgen.⁷ We weten wat er hierna kwam in deze gelijkenis: talenten kunnen worden verkwist en verwaarloosd, of juist verzorgd en gekoesterd en goed

⁶ Ik refereer hier zowel aan Levinas (*Totaliteit en Oneindigheid*) als de remonstrantse belijdenis van 2006.

⁷ Matteüs 25:14-30. Aan deze gelijkenis dankt het zgn. Matteüs-effect zijn naam: aan wie heeft zal gegeven worden. In de huidige tijd: wie al over de (economische, financiële, culturele) middelen beschikt om verder / hogerop te komen, zal in de loop van de tijd steeds meer van dit soort middelen vergaren.

gebruikt. Zo is het ook met wijsheid: ook die hebben we in pacht, we hebben ervoor te zorgen maar zij is niet ons eigendom.

Achter de vraag: ‘Wat is wijsheid?’ houden zich andere vragen schuil: hoe moet ik leven? En wat moet ik doen – of *laten* – om een goed leven te leiden? Het goede delen met anderen zou daarvan een invulling kunnen zijn.

Dat geldt ook voor de wijsheid. Waarom zouden we iets wat zo te waarderen valt, niet delen met anderen? Een korte *parabel* werpt hier licht op.

Er was eens een schildpad die de wijsheid van alle volken had verzameld. Hij had deze in een kruik gedaan en wilde die nu in een hoge boom hangen. Hij wilde namelijk de wijsheid uitsluitend voor zichzelf houden en onbereikbaar maken voor anderen. Maar poging na poging om de boom in te klimmen mislukte; niet gek want hij klemde de kruik in zijn voorpoten. Een voorbijlopende haas gaf hem een goede raad: hang de kruik om je nek, dan kun je met je voorpoten makkelijker klimmen! Dit horende liet de schildpad de kruik pardoos uit zijn poten glippen, verbijsterd als hij was over zijn eigen *on-wijsheid* en het gezonde verstand van de haas. De kruik barstte in duizend stukken uit elkaar en zo verspreidde de wijsheid zich over de hele wereld. *Kijk maar om je heen, overal is er wel een stukje van te vinden.*⁸

Ik begon deze overdenking met de veronderstelling dat er een wijsheid van het verstand is en een wijsheid van het gevoel, een wijsheid van het lichaam en een wijsheid van het woord en ten slotte een wijsheid van de stilte. Elk daarvan zal ons bij goed gebruik iets kunnen leren over onszelf, onze medemensen en over de wereld. Misschien moeten wij ook wat gevoeliger worden voor de wijsheid van andere bewoners van deze aarde dan *homo sapiens*. In het boek Job is dit al verwoord. Uit de hele schepping spreekt de wijsheid:

‘Vraag het de dieren, ze zullen je onderrichten, // vraag de vogels in de lucht, ze zullen het verkondigen. // Spreek tot de aarde, ze zal je onderrichten, // het wordt je verteld door de vissen van de zee.’⁹

Misschien kan dit inzicht ons helpen onze hoogmoed achter ons te laten. Het oude beeld van de mens als heerser over de schepping kan echt niet meer; er wordt veel wijsheid én inspanning van ons gevraagd om samen te leven met het geheel van de schepping. Maria de Groot, dominee en dichteres en een van die wijze vrouwen waar de wereld zo’n behoefte aan heeft, verwoordt dit in het volgende gebed.

⁸ Ontleend aan E. & L. Kaniok, *Een vleugje wijsheid*, Haarlem: ZintenZ, 2011, p. 44.

⁹ Job 12:7-8.

Ontdoe ons van de hoogmoed
dat wij alles weten
en zouden kunnen doorgronden
wat u verborgen houdt.
Leid ons op de weg van de Heer
die armoede en dwaasheid is naar de wereld
die wijsheid en rijkdom is naar uw woord.¹⁰

==

Net zoals Jezus in het Lucas-verhaal kunnen wij leerling zijn; dit vraagt van ons een aandachtig luisteren naar wat de schepping in al haar diversiteit ons te vertellen heeft. Daarnaast met wijsheid te handelen is de grote opdracht voor deze tijd. Die wijsheid wens ik ons allen toe.

Amen.

==

Over de *Gast op de kansel*:

Dr. Joop Berding (Den Haag, 1954) is pedagoog, opvoedingsfilosoof en auteur. Van zijn hand verschenen meer dan twintig boeken en daarnaast veel tijdschriftartikelen en boekhoofdstukken. Met enige regelmaat houdt hij lezingen. Meer informatie is te vinden op zijn website www.joopberding.com. Met Pinksteren 2026 wordt Joop lid van de Remonstrantse Gemeente Den Haag e.o.

¹⁰ Uit *Klein handvest. Gebeden*, Uitgeversmaatschappij Holland, Haarlem, 1973, p. 17. Het uitgesprokene en afgedrukte is een fragment.